

gunk, lelki, értelmi valóságunkkal együtt, akkor testünkhöz azonnal személyes közünk lesz, felelősségvállaló azonosságtudattal és gondozó szeretettel.

A külső és belső világ összefüggései felől haladva egyre beljebb kerülhetünk saját titokzatos belső birodalmunkba. Relaxáljunk, kocogjunk és kacagjunk, változtassunk egy picit a komor, sötét gondolatfelhőkön. Még a legsötétebb kilátástalanságban is kíséreljük meg a válaszkeresést a kérdésekre: „Mire jó mindez nekem, mire tanít, mire edz, mire tesz alkalmassá?” Ha életterheinket kihívásnak, pozitív próbatételnek fogjuk fel, akkor nagyobb az esély, hogy a teher megkönnyebbül, s ezáltal mi is.

A stresszhelyzeteket aligha kerülhetjük el. Tekintsük hát erőpróbának és minden lehetséges „támadásponton” lépünk fel károsító hatásai ellen. Felelősség önmagunkért, pozitív kihívásként szemlélt stresszorok és megküzdési bátorság – e három fontos teendőnkől nem feledkezhetünk meg. A stresszorok úgyis emlékeztetnek! ...

Ha meg vagyunk győződve – vagyis meggyőztük magunkat! – arról, hogy testünk, „lelkünk”, szellemi működéseink épségét, egészségét magunk is megőrizhetjük önfejlesztés útján, akkor ez a belső erő valósággá is segíti a szándékot.

Mesterem, Mérei Ferenc akitől sokat tanultam az életről és a lélektan tudományáról is, azt üzenté kórházi ágyáról tanítványainak, harmadik szívinfarktusa után: „Szeressétek az életet, ami nem holnap van: ma, itt, most! Nem feladni, nem abbahagyni, nem meghátrálni! Tudjatok örülni, szeretni, szabadnak lenni. Szeressétek az életet!”

Mérei Ferenc, aki a túlélés művésze volt, munkaszolgálat, hadifogság, politikai elítélések, börtönök, infarktusok után is tudta a titkot: magunk vagyunk felelősek az életminőségünkért. Csak egy nagyobb dolog van annál, ha magunkon segítünk, hogy másokkal is megosztjuk ezt a titkot és a jó életet.

BAGDY EMŐKE

Az iskolai szociális munka

Egy új szakma megjelenése Magyarországon

Iskolai szociális munkásként dolgozom harmadik éve Budapest belvárosának egyik nagyon elszegényedett, folyamatosan leromló területén. Körülbelül tizenöt budapesti és néhány vidéki társammal együtt az elsők vagyunk, akik kísérletet teszünk ennek a fejlettebb országokban már évszázados hagyományokkal rendelkező szakmának a meghonosítására, illetve a másik oldalról nézve: a hazai oktatási intézményekben mostanában megjelenő új szükséglet kielégítésére. Dolgozatom forrásául így saját, illetve kollegáim eddigi tapasztalatait, illetve az idevonatkozó nyugat-európai és amerikai szakirodalom egy kis töredékét használtam fel. A kezdeti bizonytalan lépésekről szóló szubjektív beszámolót kérem, fogadja az olvasó türelemmel: egy foglalkozás magyarországi identitáskeresésének talán szükségszerű állomásai ezek. Céлом, hogy szakmabelieknek és rokon szakmában dolgozóknak, vagy éppen távolabbról érdeklődőknek tájékoztatást nyújtsak: mire használhatók az iskolai szociális munkások és mire nem, melyik az a sáv, amelyben joggal elvárható a segítségünk, és melyek azok a területek, amelyek biztosan meghaladják illetékességünket.

Külföldi előzmények, minták

A segítő foglalkozások megjelenése történetileg a modern ipari társadalmak kialakulásához kötődik. A preindusztriális társadalmakban a nagycsalád vagy a falu látja el az árvákat, fogyatékosokat, a falu bolondjait. A tradicionális közösségek felbomlásának kö-

vetkezményeként, valamint a tőkés világválságok és a nyomukban megjelenő szociális feszültségek hatására a nyugati társadalmakban kialakul az igény arra, hogy legyenek olyan szakemberek, akik az elesettek gondját viselik.

A hatvanas években jelentős változások következtek be az iskolai szociális munka szemléletmódjában. A figyelem középpontjába azok az iskolai feltételek és normák kerültek, melyek a hátrányos helyzetű gyerekek alacsony iskolai teljesítményéért szintén felelősek lehetnek. Itt maga az iskola is kliens, amennyiben nem tud megbírkózni a különböző szociális és kulturális háttérrel rendelkező gyerekek eredményes oktatásának feladatával.

A hetvenes években ebbe a képbe bekerült a lakóközösség is: a szociális munkás fő feladata ekkor már a család-lakóközösség-iskola viszonyrendszerben való közvetítés, az egymás iránti érzékenység kialakítása és fejlesztése, a szükségletek és lehetőségek összehangolása (community-school koncepció)

A nyolcvanas években ismét máshova került a hangsúly. Az akkoriban elterjedő ökológiai szemléletmód jegyében az egyén, valamint fizikai és társas környezete interakciónak minőségére összpontosítottak, és ennek diszfunkcióit és zavarait kívánták orvosolni.

A filozófia változásával a munkamódszerek is átalakultak: az egyéni esetkezelés mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapott a csoportos és a közösségi munka.

A specializálódás ma már az amerikai szociális munkások egyetemi szintű képzésében is megmutatkozik. Aki ezt a területet választja, az iskolákban hospitálhat, képet kaphat a fogyatékos gyermekeket képző intézményekről. Külön terület a gyermeki jogok ismerete, és nagy súlyt fektetnek az etnikai kisebbségek kulturális sajátosságainak megismertetésére is stb.

Az iskolai szociális munkások célja az, hogy a tanárokkal, az iskolapszichológussal, az iskolaorvossal és más szakmabeliekkel együttműködve segítsenek legyőzni azokat az akadályokat, melyek azoknak a gyerekeknek az iskolai előmenetelét gátolják, akik szétszakadt vagy előítéletek által sújtott családból valók, önértékelésük alacsony, feltételeik hiányosak; gyakran áldozatai bántalmazásnak vagy erőszaknak; gyakori a drog- vagy alkoholfüggés a környezetükben, szüleik munkanélküliek és szegények, gyakoriak náluk az érzelmi problémák, sokszor öngyilkosságot is megkísérelnek; a gyerekek lógnak vagy kimaradnak az iskolából, és jó esélyük van rá, hogy tizenévesen maguk is szülővé váljanak.

A szociális munkások feladatai négy nagy csoportba oszthatók:

- a szülők és a tanulók segítése, szolgálata;
- a tantestülettel való együttműködés;
- iskola-lakóközösség relációk;
- iskolai szociális munka és a speciális oktatás területe.

Magyarországi kezdetek

A nyolcvanas évek végének és a kilencvenes évek elejének társadalmi- gazdasági változásai: a termelés szerkezetének átalakulása, az ennek nyomában felszínre kerülő és hamarosan nagy méreteket öltő munkanélküliség; a társadalom egyes rétegeinek lecsúszása, más rétegeinek végleges vagy hosszú távra történő leszakadása; ezzel párhuzamosan az intézmények átalakulása, az értékrend változása, az állam visszavonulása a szociálpolitikából, és ezzel összefüggésben a deviáns viselkedésformák nagyarányú megjelenése megváltoztatta az iskola hétköznapijait is.

Sok pedagógus érezte és érzi azt, hogy ennek a problémamögnek a kezelésére hagyományosan, pedagógiai eszközökkel, nem képes már.

Így megjelent az igény olyan szociális segítők munkája iránt, akik az iskolában, az iskolának is szolgálnak. Ugyanabban az időben, a nyolcvanas évek második felétől kezdve indult a szociális munkások és szociálpolitikusok egyetemi és főiskolai szintű képzése, és a közvélemény ennek kapcsán némi tájékoztatást kapott e szakmák létéről.

A szociálpedagógus-képzés a pedagógusképzésből vált ki. Ma négy főiskolán folyik ilyen oktatás. 1993-ban Esztergomban már végzett is az első szociálpedagógus évfolyam.

Kerületünkben először egy iskolában kezdődött kísérlet az iskolai szociális munka bevezetésére. Az iskola kiválasztására a népszámlálási adatok elemzése alapján került sor. A kerületnek ez a része a legsűrűbben lakott, itt a legnagyobb a komfort nélküli lakások aránya, itt lakik a legnagyobb arányban szakképzetlen népesség, itt a legnagyobb a bűncselekmények előfordulása. Ezek az egy irányba mutató adatok megerősítették azt a tapasztalati képet, miszerint a szóbanforgó iskolának a beiskolázási körzete többé-kevésbé megegyezik egy kulturálisan is szinte elkülönült életet élő, erősen slumosodott városrészsel, melynek központi helyei a piac, a pályaudvar és az aluljárók. Ennek az iskolának minden harmadik tanulója cigány, a veszélyeztetett gyerekek száma a kerületben itt a legmagasabb.

Mindebből sok minden a pedagógusok vállára nehezedik, akik érzékelik a szülők egyre nagyobb arányú munkanélküliségét, a rohamos elszegényedést, a bűncselekmények egyre gyakoribb előfordulását. A lakókörnyezet társadalmi valósága megjelenik a tanárok mindennapi munkájában. Szembesülnek vele, vagy úgy, hogy látják, milyen állapotban érkezik a gyerek reggel az iskolába (ha egyáltalán megérkezik), vagy úgy, hogy a szülő – például egy családlátogatás alkalmával – közvetlenül elmondja nekik a problémáját és segítséget kér. Mindez nagy súlyt helyez az amúgy is túlterhelt pedagógusok vállára, akik tanítanak, osztályfőnökök, szakkört, korrepetálást vezetnek, és többségük persze családapa, családanya is.

Az adott területen dolgozó társintézményekkel és egyéb szolgálatokkal való kapcsolatok kialakítása szintén a szociális munkának a része, valamint az a megismertetési-tanítási feladat is, amit a pedagógusokkal kapcsolatban említettem. A koordináló munka szükségességét az intézmények szétagoltsága is indokolja: a különböző körzethatárok nem fedik egymást – például az én iskolám körzetében négy különböző védőnő dolgozik, és egy ötödik az iskolai védőnő. Szintén fontos dolog az iskolai gyermekvédelmessel való megállapodás, a feladatok és az illetékességek egyértelmű tisztázása: ezzel sok konfliktusnak, féltékenységnek vehetjük elejét.

Több kollegám tapasztalta, hogy ha az iskola más módon kívánta a veszélyeztetett gyerekek és családjaik ellátását megoldani, nem iskolai szociális munkás, hanem például a tantestület egy tagjának függetlenített gyermekvédelmisként való alkalmazásával, de mondjuk egy kerületi döntés értelmében mégis egy szociális munkás kezdett ott dolgozni, akkor kezdetben nagy ellenállással kellett megküzdenie. Mi úgy állapodtunk meg, hogy az én munkám ott kezdődik, ahol az iskolai gyermekvédelmisé véget ér. Hiszen ha ő adminisztrálja a segélyeket, segíti és támogatja az osztályfőnököket, tanítókat gyermekvédelmi munkájuk iskolán belüli részének elvégzésében, ezzel teljesítette is azt, ami tőle elvárható. Munkánk így kiegészíti, nem pedig fedi egymást.

A különböző kerületekben különböző megoldások születtek arra nézve, hogy hová tartozzon az iskolai szociális munkás. Ki legyen a munkáltatója, honnan kaphat szakmai segítséget? Az amerikai gyakorlattal szemben, ahol az iskolai szociális munkás az iskola, illetve az iskolakerület alkalmazottja, ő maga pedig az iskola része, itt jobbnak látom, ha egy – az iskola szempontjából semleges – segítőszolgálat a munkáltató. Nem tud többé közvetíteni például az iskola és a család között az a szociális munkás, akit a kliensek az iskola részének tartanak. Az iskolai technikai feltételek hiánya (például kevés telefonvonal, nincs négyszemközti beszélgetésekre megfelelő üresen álló külön szoba), illetve az esetmegbeszélésen való részvétel, továbbá a szakszolgálatok felkeresésének jobb lehetősége is ebbe az irányba mutat.

Budapesti kollegáim is részben önkormányzatok, részben segítőszolgálatok (többnyire családsegítők) alkalmazottai.

BÁNYAI EMŐKE